

ALİ KILCI*

**ERKEN OSMANLI (1299-1451)
BALDAKEN TÜRBELERİ**

Açık türbeler için Fransızca'dan dilimize geçen "baldaken" terimini kullanmak sanat tarihçilerde adet olmuştur. Kelimenin aslı İtalyanca Bağdat ipeği demek olan "baldacchino" kelimesinden türemiştir¹. "Avrupa hükümdarlarının tahtları üstündeki tahtalar ve kıymetli kumaşlardan yapılmış muhtelif şekillerdeki örtü ve gölgeliklere baldaken denildiği gibi kiliselerde altların üstünde direklerle tutturulan kubbe şeklinde, süslü mimari mahiyette ciborion (bargir) denen örtüler de birer baldakendir"². Aslında bu tarz türbelere baldaken yerine "açık türbe" denilmesini istemekle birlikte, üstü açık yapılmış türbelerle karıştırılabileceğinden bunu benimsemedik. Baldaken tarzı türbeler derken; çeşitli plan özellikleri gösteren, üst örtüsü ayak ve sütunlarla taşınan üstü kapalı, yanları açık türbeler kastedilmiştir. Baldaken tarzı türbelerin diğer türbelerden farkı yapının tasarım safhasında ve yapılışı sırasında dışı açık olarak düşünülmüş olmasıdır.

Baldaken tarzı türbelerin kaynağı hakkında kesin bir şey söylenemez. Bu yapı tarzı tarih boyu çeşitli kültürlerle ait değişik yapı türlerinde uygulanmıştır. Anadolu ve Kuzey Suriye'de görülen Roma devrine ait bir örneği Milas Gümüşkesen'de³ bulunan anıt mezarlar, kriptalı (cenazelik) baldaken türbelerle büyük benzerlikler gösterirler. İran ve çevresindeki Pers ve Sasani ateşgedeleri ve yine Türk-İslam kültürü dışında olmakla birlikte bazı kiliselerdeki çan kulesi ve kiboryumların, baldaken türbelere etki yapması muhtemeldir.

Türkistan Türk-İslam mimarisinde Karahanlı devrine ait Karakul'da Şaburgan Ata Türbesi ve Samanilerden Abdullah bin Büreyd'nın Vekil Bazar'daki Türbesi gibi bazı uygulamalar bilinmekteyse de bunlar sınırlı sayıdaki temsilcilerdir. İslam dünyasında, Mısır'ın Assuan şehrinde Fatimilere ait IX. yüzyıldan kalma baldaken türbeler, kubbe kasnağındaki pencereleri ile tanıtacağımız türbelerden ayrılırlar⁴.

Baldaken tarzı Anadolu Türk mimarisinde Selçuklulardan başlayarak Osmanlı devri sonuna kadar türbe mimarisi dışında köşk mescit, ezanlık ve şadırvan gibi yapılarda uygulanmıştır. Konya

Mevlana Türbesi⁵ ve Bilecik Orhan Gazi Camisi⁶ gibi bazı eserlerde taşıyıcı eleman ve ana kuruluş olarak görülmektedir.

Bu tespitlerden sonra sonuç olarak, baldaken türbelerin Orta Asya'da Türkler tarafından bilinen bir yapı şekli olduğunu ve Anadolu'da da benzer uygulamalarını gördükten sonra türbelerde bu yapı tarzını severek kullandıklarını söylemek mümkündür.

Osmanlılar dışındaki diğer beylikler tarafından Anadolu'da 19 adet baldaken türbe yapılmıştır.

Osmanlı devri türbe mimarisinde baldaken tipi türbeler önemli yer işgal ederler. Anadolu'da ilk defa Beylikler devrinde görülmeye başladığı kabul edilen baldaken türbelerin en güzel örnekleri Osmanlı coğrafyasında karşımıza çıkmaktadır. Türkiye topraklarında sayıları 100'ü bulan Osmanlı baldaken türbelerinden yurt dışında kalanların sayısı da hayli fazladır⁷.

Kitabeleri ve diğer belgelere göre kuruluşundan XV. yüzyıl ortalarına kadar geçen sürede Osmanlı ülkesinde 12 adet baldaken tarzı açık türbe yapıldığını belirledik. Plan, biçim ve şekillenişleri, mimari bölümleri ve elemanları, malzemeleri ve süslemeleri bakımından farklı özelliklerle karşımıza çıkan söz konusu baldaken tarzı türbeleri tanıtacağız.

* Arkeolog-Sanat Tarihi Uzmanı (Vakıflar Genel Müdürlüğü-ANKARA).

¹ Reau Louis Dictionnaire Illustre D' Art et D'Archeologie, Paris, 1930, s.4.

² C.Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1943, s. 166; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 2002 (8.Baskı), s. 71.

³ Behçet Ünsal, *Mimari Tarihi I*, İstanbul 1973 (ikinci Baskı), s.528.

⁴ K.A.C.Creswell, *Muslim Architecture of Egypt I, Ikshids and Fatimids*, Oxford 1952 s.134.

⁵ Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s.299.

⁶ Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Ankara 1977, s.57.

⁷ Osmanlı Devri baldaken türbelerinin bir listesi verilen çalışmamız için bkz: Ali Kılıcı, XIV ve XV. Yüzyıllarda Anadolu Türk Mimarisinde Baldaken Tarzı Denen Türbeler, Ankara 1992 (A.Ü.Sos.Bil.Enst..basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.37.

I. GEBZE MALKOÇOĞLU MEHMET BEY TÜRBESİ

Gebze'de, Osman Yılmaz Mahallesi, Kızılay Caddesi üzerinde Çoban Mustafa Paşa Külliyesi yakınındaki Malkoçoğlu Mehmet Bey Türbesi oldukça değişikliğe uğramış bir yapıdır. Hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığımız Malkoç bin Mehmet, akıncı beylerinden Malkoçoğlu Mustafa Beyin kendinden önce vefat etmiş oğlu olması muhtemeldir⁸.

Bir kenarı 6.20 m. ölçüsünde, kare planlı türbenin üst kısmı, günümüzde kubbe ile örtülüdür. Aslında türbenin piramidal bir külahla örtülü olduğu bilinmektedir⁹. Üst yapıyı taşıyan, dört köşedeki L planlı birer yığma ayak ile ayakların aralarında her cephenin ortasındaki birer sütun; yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Türbenin ayak ve duvarları alması tekniğe; bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile örülmüştür. Yapının kubbesi ve kemerlerinde tuğla; sütun, silme ve başlıklarında devşirme malzeme kullanılmıştır. Kaidesi ve cenazeliği olmayan türbenin zeminde ayaklar birbirine alçak duvarlarla bağlanmış, sütunlar bu duvarların üzerine oturtulmuştur. İkişer kemerle dışa açılan her cepheden geniş tablalı sade sütun başlıkları ile ayakların ortasını dolaşan sade taş silmelerin üzerine oturan kemerler ahşap gergilerle desteklenmiştir. İçten pantiğerlerle geçilen kubbe dıştan beton mozaikle kaplıdır.

Yapının şimdiki durumu ile ilk şekli arasında bazı farklar vardır. Eskiden her cephenin kemerlerin üstünden itibaren beş on sıralı tuğla örgü halinde yükseldikten sonra sade bir silme ile sınırlandığı, üzerinin dıştan piramidal bir külah, içten kubbeye örtüldüğü bilinmektedir¹⁰.

Onarımı yarım kaldığından yapımı planlanan piramidal külah ve türbe içinin düzenlemesi yapılamamıştır. Halen cephelerinin üst kısmı da alması düzenle bitmektedir.

Cephelerden birinde iki kemerin arasında yer alan türbenin kitabesi kaybolmuştur¹¹.

Türbenin kitabesi:

1 — قد نقل المرحوم المنفور من دارالنا
2 — الى دارالبقا محمد بن ملقوج سنة سبع وثمانين و سبعمائة

Transkripsiyonu:

1-Kad intekale el-merhûm el-mağfûr min dâr'ül-fenâ

2-ilâ dâr'ül-bekâ Muhammed bin Malkoç sene seb'a ve semânîn ve seb'a mie.

Anlamı:

Merhum ve mağfur Malkoç oğlu Mehmed darı fenadan darı bekaya yediyüzseksen yılında göç etti.

Halil Edhem'in yayınladığı bu kitabeye göre Mehmed bin Malkoç'un 1385 yılında vefat ettiğini; kitabenin kenarındaki Rumca yazıdan da türbeyi "Stephanus tou Mastarios" Mastarios Usta isminde birinin yaptığını öğreniyoruz¹².

Türbenin 1920 yılına kadar ayakta iken, 1953 yıllarında artık iyice harap olduğu eski resimlerde görülmektedir. Türbenin 1970-1975 yıllarında gerçekleştirilen onarımında külahı yapılamamış ve ilk şekli kazandırılmamıştır¹³.

2. BURSA DEVLET HATUN TÜRBESİ

Devlet Hatun Türbesi, Yeşil Külliyesinin altında Meydancık Semtinde Hundikadın Sokağında, küçük bir park içinde yer alır. Çelebi Mehmed tarafından annesi olan Devlet Hatun için yaptırılmıştır¹⁴.

⁸ Semavi Eyice, "Malkoçoğlu Türbesi", TDV. *İslam Ansiklopedisi*, C.27, İstanbul, 2003, s.537.

⁹ E.Hakkı Ayverdi, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, C.I, İstanbul, 1971, s.304.

¹⁰ H.Rıza Ergezen, "Malkoç Türbesi", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Bülteni*, 73 (Şubat-1948), s.15-17.

¹¹ Halil Edhem, "Gekbüze'de 787 Tarihli Bir Osmanlı Kitabesi", *Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası*, No.40, Sene 7. Teşrin-i Evvel 1332, s.228.

¹² S. Eyice, *agm.*, s.537.

¹³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 41.02.01/3 nolu dosya.

¹⁴ E.Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Murat Devri*, C.II, İstanbul, 1972, s.132; Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, 1992, s.60.

Ak Türbe diye de anılan, kare planlı piramidal külahlı bir yapıdır. 5.77x5.73m. Ebadındaki türbenin cenazeliği yoktur. Gövdesi ve çokgen kubbe kasnağı mermer kaplıdır. Kurşun kaplı piramidal bir külahla örtülmüştür. Köşelerdeki kare ayaklar ve aralarındaki sütunlar sivri kemerlerle birleştirilmiştir. Her cephede kemerlerin oturduğu silmeler gövdeyi ikiye bölmektedir. Sütun başlıkları sade ve zariftir. Temiz bir işçiliğin eseri olan türbe gövdesi sade ve geniş bir silme ile sınırlandırılmıştır.

İçte baklavalarla geçilen kubbenin ortasında malakâri bir çiçek motifi bulunmaktadır. Kubbenin eteklerinde 48 dilimli helezoni bir ve süsleme yapılmıştır. İçi kireç sıvalıdır. Türbenin zemini tuğla döşemeli olup, ortasında yüksekçe bir kaide üzerinde yazı ile süslü mermer bir sanduka vardır. Sandukanın ayak taşında türbenin 1414 yılında yapıldığı yazılıdır¹⁵.

Devlet Hatun Sandukasındaki Kitabe:

a) Baş taşı dış yüzü:

- ۱- المؤمنون لا يموتون بل ينقلون من دار الفناء الى دار البقاء
- ۲- الدنيا اولها بقاء واوسطها عناء واخرها فناء الدنيا مررعه الاخره
- ۳- لويقي سلكتها ماخرت مسكنها فان كنت لا تكري متى
- ۴- الموت فاعلم بانك لا تبقى الى اخر الدهر روي
- ۵- ان دلود عليه السلام راي على رأس قبر

b) Baş taşı iç yüzü:

- ۱- مكتوب فيه ملكة الف سنة وفتحت الف مدينة
- ۲- وهزمت الف جيش واقتضضت الف بكرم صرت الى ما رني
- ۳- رايت الدهر مختلفا يدور لاحزنا يدوم ولا مرور شيدت

c) Ayak taşı iç yüzü:

- ۱- بها الملوك فصوروا فما بقي الملوك
- ۲- ولا القصور...
- ۳-
- ۴- بد لك جواهر الرمان فولخر

d) Ayak taşı dış yüzü:

- ۱- اعزة ثوالاحسان امور بك بن تورتاش
- ۲- بك مقي الله ثراه بالرحمة والوصوان وكساه
- ۳- حلل المغفرة والخفران قد ترفى هجريه
- ۴- النبي عليه السلام في اوائل شهر ذي
- ۵- القعدة سنة خمس وستين وثمانماية

Kitabenin Transkripsiyonu:

a. Baş ucunda:

1. Hazihi
2. Türbetü's-şerifeti's-sefirati' 1-muhadderati
3. Sultân'ül-havâfîn Devlet Hâtûn
4. Ve hiye vâlidetü's-sultâni'l-'a'zam sultan
5. Mehmed bin Bâyezîd Hân hallede mülkehû

b. Ayak ucunda:

1. Fî târihi şehri
2. Şevval li-seneti sitte aşerate
3. Ve semâni mie el-hicriye el-hilâliye

c. Sandukanın kuzey yüzünün yan kısmı:

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm Allâhü lâ-ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm lehû mâ fi's-semâvâti ve mâ fi'l-ard.

d. Sandukanın güney yüzünün yan kısmı:

men ze'llezî yeşfe'u indehû illâ bi-iznih ya'le-mu mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm ve lâ yuhîtûne bi-şey'in min 'ilmihî illâ bi-mâ şâe. Vesî'a kürsiyyuhû

e. Sandukanın kuzey yüzünün eğik kısmı:

's-semâvâti ve'l-arda ve lâ yeûdühû hıfzühümâ ve hüve'l-aliyyü'l-'azîm. Şehida'llâhü ennehû la ilahe illâ hüve ve'l-melâiketü

¹⁵ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara, 2001, s.108. Ayrıca E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Murat Devri*, C.11, İstanbul, 1972, s.132'de bazı farklı okuma ile kitabeyi yayınlamıştır.

f. Sandukanın güney yüzünün eğik kısmı:

ve ülü'l-ılmı kaimen bi-1'kısı lâ ilahe illâ hüve'l-azîzü'l-hakîm inne'd-dîne 'inde'llâhi'l-İslâm. sadaka'llâhü'l-azîmu'l-kerîm.

Anlamı:

Bu şerefli, örtülü, namuslu, kadınların sultanı Devlet Hatunun türbesidir. Ki o, Bâyezid Han oğlu büyük sultan, Sultan Mehmed'in - mülkü devamlı olsun- annesidir. Tarih, hicri hilâli 816 yılının şevval ayıdır.

Bağışlayıcı ve merhamet edici olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka Tanrı yoktur; O, Hayy'dır, Kayyumdur. Kendisine ne uyku gelir, ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaât edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir.... inden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür. Allah adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur. Allah nezdinde hak din İslamdır. (Kur'an 2/255;3/18-19) Yüce ve kerim olan Allah doğru söylemiştir.¹⁶

Şimdiye kadar ara ara onarılmış olan Türbenin kubbe kasnağındaki mermer kaplamanın bir kısmı düşmüştür.

Yıldırım Bayezid'in eşi, Çelebi Mehmed'in annesi olan Devlet Hatun 1411 yılında ölmüştür¹⁷. Çelebi Mehmet 1413 yılında tahta geçince; Bursa'daki Yeşil Cami Külliyesi ile birlikte annesi Devlet Hatunun türbesini de yaptırmıştır.

Devlet Hatun Türbesinin müstakil bir vakfiyesi yoktur. Çelebi Mehmed'in Yeşil Manzumesi Vakfiyesi içinde buna da yer verilmiştir¹⁸. Uyumlu ölçüleri ve zarafetiyle baldaken türbeler arasında ayrı bir yer işgal eden Devlet Hatun Türbesi; zengin mermer işçiliği ve dilimli kubbe yönleriyle Yeşil Cami ile benzerlik gösterdiğinden, onun mimarı İvaz Paşanın bu türbeyi de yaptığı düşünülebilir¹⁹.

3. BURSA SARAYLILAR (CARIYELER) TÜRBEŞİ

Muradiye Semtinde II. Murad'ın yaptırdığı Külliye'de, caminin güney doğusunda, yol kenarında bulunan yapı Saraylılar veya Cariyeler Türbesi gibi isimlerle anılır. Kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Türbe, bir kenarı 6.68 m. ölçüsünde kare planlı, piramidal külahlı bir yapıdır.

Türbenin ayak ve duvarları bir sıra düzgün kesme taş ve üç sıra tuğla ile almasıık düzende, kasetleme tekniği ile örülmüştür. Türbenin köşelerindeki L planlı ayakların aralarına birer kare ayak daha eklenerek bunlar taş konsollara oturan sivri kemerlerle biri birine bağlanmıştır. Kemerlerin bulunduğu yüzey cepheye göre çökerilmiş, kemerler ahşap gergilerle desteklenmiştir. Türbenin üst kısmındaki sonuncusu tepede bulunan üç sıra kirpi saçak dikkat çekici bir unsurdur.

Türbenin içinde prizmatik Türk üçgenleri ile geçilen piramidal bir külâh görülmektedir. İçte duvarları sıva kaplı, tuğla döşemeli türbede iki adet tuğla sanduka vardır.

Türbenin üstü eskiden çatı ile örtülü iken 1952-53 yıllarında yapılan onarımda sekizgen piramidal külâhı ortaya çıkarılmış üzeri kurşun taklidi beton mozaik yapılmıştır²⁰.

Türbede herhangi bir kitabe yoktur. Şimdiye kadar saraylı kadınlara ait olduğu kabul edile gelmiştir. Yapının 1414. tarihli Bursa Devlet Hatun Türbesi ile yanındaki Muradiye Camisine benzerliği sebebi ile 1426 tarihli cami birlikte yapılmış olmalıdır. Yapıyı malzemesi, duvar işçiliği ve kuruluş şekliyle XV. yüzyıl ortalarına tarihlemek uygun olacaktır²¹.

¹⁶ A. Tüfekçioğlu, a.g.e., s.109.

¹⁷ Mehmed Süreyya, Osmanlı Devletinde Kim Kimdi? *Sicilli Osmani I*, (Baskıya hazırlayan Gültekin Oransay), Ankara, 1969 s.158.

¹⁸ Ayverdi, a.g.e., s.132; A. Gabriel, *Une Capitale Brousse-Bursa*, Paris, 1958, s.109.

¹⁹ Z. Sönmez, a.g.e., s.423, 451.

²⁰ Anonim, *Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz*, Ankara 1987, s.82.

²¹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, 1992, s. 90; Albert Gabriel, *Une Capitale Turquie Brousse-Bursa*, Paris, 1958, s.128.

4. BURSA EBE HATUN TÜRBESİ

Muradiye Külliyesinde, Medresenin güney batısında Cem Sultan Türbesi ile yol arasında bahçesinde yer alan türbe Fatih sultan Mehmed'in ebesi için yaptırıldığı kabul edilir²².

Bir kenarı 4.46 m uzunluğunda kare planlı, kubbeli bir yapı olan türbe moloz taşla örülmüş basit bir kaideye sahiptir. Ayakları ve gövdesi iki sıra taş, üç sıra tuğla ile alması düzende örülmüştür. Ayaklar sivri kemerlerle birleştirilmiş ahşap gergilerle desteklenmiştir. Üzeri kasnaksız bir kubbe ile örtülmüş kubbe 1952 yılında kurşun taklidi beton mozaikle kaplanmıştır²³. Türbenin içi kireç sıvalıdır. Kubbeye pandomitlerle geçilmiştir.

Türbe içindeki sanduka, baş ve ayak taşlarının iki yanına yassı birer mermer levha konarak yapılmıştır. Mezar taşı Zeyniye tarikatı mensuplarının taşlarına benzemektedir²⁴. Yapıda herhangi bir süsleme yoktur. Mezarda veya türbenin herhangi bir yerinde kitabe yoktur.

Fatih Sultan Mehmed'in ebesine ait olduğu kabul edilen türbenin XV. yüzyıl ortalarına tarihlenmesi kabul görmüştür²⁵.

5. BURSA UMUR BEY TÜRBESİ

Namazgah Mahallesi, Umur Bey Camii haziresinde bulunan türbe Osmanlı komutanlarından Demirtaş oğlu Umur Bey için yapılmıştır.

Bir kenarı 4.60 m ölçüsünde kare planlı kubbeli bir yapıdır. Tamamen tuğla ile yapılmış türbe kesme taş basit bir kaide üzerinde yükselir. Türbede dört köşedeki kenarları hafif çıkıntılı ayaklar sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Kemerler ahşap gergilerle desteklenmiştir. Türbenin iç kısmı kireç ile sıvanmıştır. İki sıralı kirpi saçakla sona eren gövdenin üzeri pandomit geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kurşun ile kaplanmıştır. Türbenin zemini taş olup ortada doğu-batı yönünde uzanan, betonla şekillendirilmiş bir kaide üzerinde sanduka bulunmakta olup mezarın baş ve ayak taşları yazı ile süslenmiştir. Kaidenin altında girişi doğu cephede olan kare planlı, beşik tonozlu bir cenazelik vardır. Merdivenli bir girişi metal bir kapakla kapatılan cenazelikte düzenli bir mezar yoktur.

Umur Bey kitabesine göre camii 1450 yılında yaptırmış; vakfiyesinin bir özetini de 1460 yılında ölümünden önce camiye yazdırmıştır²⁶. Umur Beyin 1460 yılında vefat ettiği türbedeki mezar taşında yazılıdır. H. Baki Kunter, E.H.Ayverdi, Kazım Baykal, gibi pek çok yazar söz konusu kitabeleri yayınlamışlardır²⁷. Biz burada Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun metnini esas aldık²⁸.

a) Baş taşı dış yüzü:

- ۱- للمؤمنين لايموتون بل ينقلون من دار الفناء الى دار البقاء
- ۲- الدنيا اولها بقاء واوسطها عناء واخرها فناء الدنيا مررعه الاخره
- ۳- لويقي ساكنها ماخرت مساكنها فان كلت لا تدرى متى
- ۴- الموت فاعلم بانك لا تبقى الى اخر الدهر روي
- ۵- ان داود عليه السلام راي على رأس قبر

b) Baş taşı iç yüzü:

- ۱- مكتوب فيه ملكة الف سنة وفتحت الف مدينه
- ۲- وهزمت الف جيش والفضضت الف بكرثم صرت الى مارني
- ۳- رايت الدهر مختلفا يدور لاحزنا يدوم ولا مرور شيدت

c) Ayak taşı iç yüzü:

- ۱- بها الملوك قصورا فما بقى الملوك
- ۲- ولا القصور...
- ۲-
- ۴- بذ لك جواهر الزمان فواخر

d) Ayak taşı dış yüzü:

- ۱- اعزة ذو الاحسان امور بك بن تمورثش
- ۱- بك سقي الله ثراه بالرحمة والرصوان وكماه
- ۱- حلل المغفرة والغفران قد توفي هجريه
- ۱- النبي عليه السلام في اوائل شهر ذي
- ۱- القعدة منه خمس وستين وثمانماية

²² Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, (2.Baskı) İstanbul, 1982, s.42.

²³ VGM. Arşivi 16.01.01/ 4 nolu dosya.

²⁴ E.H. Ayverdi, a.g.e., s.153

²⁵ E.H. Ayverdi, a.g.e., s.153; Hakkı Önkol, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s.84.

²⁶ H.Baki Kunter, "Kitabelerimiz", *Vakıflar Dergisi II*, Ankara 1938 s.431-45.

²⁷ H. Baki Kunter, "Kitabelerimiz", V.D.II, Ankara, 1938, s.431-456; Kazım Baykal, a.g.e., 134; E. H. Ayverdi, a.g.e., s.344. ; A. Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 31.

²⁸ A.Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 31.

Transkripsiyonu:**a. Baş taşı dış yüzü:**

1.el-Mü'minûne lâ yemûtûne bel yunkalûne
min dâri'l-fenâi ilâ dâri'l-bekâi

2.ed-Dünyâ evvelühâ bekâün ve evsatuhâ
'anâün ve âhiruhâ fenâün ed-dünyâ mezra'atü'l-
âhirati

3.Lev bakkiye sâkinühâ mâ haribet mesâk-
inühâ fe-in künte lâ tedrii meta

4.'l-mevti fa'lem bi-enneke lâ tebkâ ilâ âhiri
'd-dehri ruviye

5.enne Dâvud 'aleyhi 's-selâm ra'â 'alâ ra'si
kabrin

b. Baştaşı iç yüzü:

1. Mektûbun fihi melektü elfe senetin ve
fetahtü elfe medînetin

2. ve hezemtü elfe ceşşin veeftedıdtü elfe
bikrin sümme sırtü ilâ mâ ruiye

3. Raeytü 'd-dehra muhtelifen yedûru lâ huz-
nen yedûmu ve lâ sürürün şeyyedet

c. Ayak Taşı İç yüzü

1 .bihâ'l-mülûkü kusûran fe-mâ bakite'l-
mülûkü

2.ve le'l-kusûr...

3...

4.bi-zâlike cevâhiru'z-zemâni fevâhiruhû

d. Ayak Taşı dış yüzü :

1.E'izzetün zü'l-ihsân Umûr Bey bin
Timûrtâş

2.Bey saka'llâhü serâhü bi'r-rahmeti ve'r-
rıdvân ve kesâhü

3.hule'l-mağfireti kad teveffâ hicriyyete .

4.'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm fi evâyili şehri
zî

5.'l-ka'de seneti hamsîn ve sittîne ve semâni-
mâyeh.

Anlamı:

Mü'minler ölmezler, bilakis fâni âlemden
ebedi âleme geç ederler. Dünyanın evveli

ağlama, ortası sıkıntı, sonu da yok olmaktır. Dünya ahiretin tarlasıdır. Eğer dünyada oturanlar (yaşayanlar) bâki olsalardı (ölmeseydi), yerleri harab olmazdı. Eğer sen ölümün zamanı bilme- sen de şunu bil ki, sen sonsuza kadar ebedi kala- mazsın. Rivayet edilmiştir ki: Davud aleyhi's- selâm (selam üzerine olsun) bir kabrin başında şunların yazıldığını gördü: Bin sene hükümdarlık yaptım, bin tane memleket fethettim bin orduyu bozguna uğrattım, bin bakire kızı bozdum, sonra gördüğüm her şeye ulaştım. Gördüm ki zaman karışık dönüyor, ne keder devam ediyor ne de sevinç . Dünyada padişahlar saraylar yapmışlar, fakat sonuçta ne padişahlar kalmış ne de saray- lar...

Timurtaşoğlu, izzet ve ihsan sahibi Umur Bey - Allah rahmeti ve rızası ile onun toprağını sulasın, mağfiret ve gufran elbiseleriyle onu giy- dursin - Nebi aleyhi's-selâm 'ın hicretinin 865 yılının zi'l-ka'de ayının başlarında vefat etmiştir.

Umur Bey baldaken tarzı türbesini külliyeinin inşaatı sırasında 1454 yılında yaptırmış olmalıdır.

6. İZNİK YAKUP ÇELEBİ TÜRBESİ

Yakup Çelebi Zaviyesi yanındaki türbe, bir kenarı 6.48 m. ölçüsünde kare planlı kubbeli bir yapı olup kaidesi ve cenazeliği yoktur. Bir sıra kesme taş üç sıra tuğla kullanarak almasıık düzende yapılan türbede dört köşedeki L planlı ayaklar sivri kemerlerle biri birine bağlanmış, üzeri kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye pendentiflerle geçilmiştir. Kemerler demir gergilerle desteklenmiştir. Türbede bir mezar vardır.

Önceleri kemer aralarının dolu olduğu eski resimlerden görülmektedir. Bu duvarlardan üçü 1963, sonuncusu da 1992 onarımında kaldırılarak yapı özgün durumuna kavuşturul- muştur²⁹.

²⁹ Y.Ötügen-H.Acun-A.Durukan ve S.Pekak, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. IV, Ankara 1986, s.254, dipnot 10.

ayaklar, üstten ahşap gergi ile desteklenen sivri tuğla kemerlerle birleştirilmiştir. Kemerler ve üstleri ayaklara göre çökertilip kemer üstlerinden gövdeyi dolaşan menderesli bir silme ve kemer köşelerinde Kufi hatla istiflenmiş "Muhammed" yazılı birer tuğla süsleme yer alır. Tuğla külah gövdeye göre biraz küçük kalmaktadır. İçte kubbe köşelerdeki mukarnaslarla geçilmiştir. Türbenin zemini tuğla döşemedir. İçindeki mezarın iri ve sade baş ve ayak taşının yazıları işlenmemiştir. Türbenin yapım kitabesi yoktur.

Rum Mehmet Paşa Tire'de 1471/2 yılında yaptırdığı caminin yanına kendisi için bir türbe yaptırmıştır. Ancak İstanbul'da vefat edince, kendine yaptırdığı Tire'deki türbe unutulmuş olmalıdır ki Üsküdar'da yaptırdığı caminin bahçesine gömülmüştür. Buradaki türbenin daha sonra yapıldığı kabul edilmektedir⁵². Tire'deki türbede bulunan mezarın ise kime ait olduğu bilinmemektedir⁵³.

Bilinmeyen bir zamanda türbenin kemer araları tuğla dolguyla kapatılmış, 1992 yılında yapılan onarım sırasında bu dolgu kaldırılmıştır⁵⁴.

DEĞERLENDİRME

Erken Osmanlı baldaken türbelerin çoğunluğu kare planlı ve kübik gövdeli yapılardır. Ele aldığımız 12 türbeden 10 tanesi kübik gövdeli diğer ikisi altıgen prizma gövdelidir. Bunların üstü kasnaklı veya kasnaksız piramidal külah veya kubbeye örtülüdür.

Kare planlı baldaken türbeler üst yapılarıyla değerlendirildiğinde önce külahlı ve kubbeli diye iki ana guruba ayırmak mümkündür.

a. Kare planlı külahlı türbeler:

Bu guruba Bursa Devlet Hatun ve Saraylılar Türbesi ile Gebze Malkoçoğlu Türbesi girmektedir. Bu türbelerin diğer bir müşterek özelliği üst yapının sekiz ayakla taşınmasıdır. Bu üç türbede dört köşedeki L planlı ayakların aralarına birer sütun veya ayak daha konarak bunlar üstten kemerlerle birleştirilmiştir. Gebze Malkoçoğlu ve

Bursa Devlet Hatun türbelerinde aralarda sütun, Bursa Cariyeler Türbesinde ise ayak bulunmaktadır. Her üç türbenin üstünü örten piramidal külah; Devlet Hatun Türbesinde sekizgen bir kasnağa diğer ikisinde de gövdeye oturmaktadır.

b. Kare planlı kubbeli baldaken türbeler:

Bu guruptaki İznik Sarı Saltuk ve Yakub Çelebi, Amasya Halkalı Dede, Merzifon Kümbet Hatun türbelerinde L planlı; Bursa Ebe Hatun Türbesinde kare planlı, Bursa Umur Bey Türbesinde kareye yakın ayaklar vardır. Amasya Şehzadeler Türbesinde ayaklar çeşitli profillerle şekillenmiş, bu şekillenme türbe cephesine de yansımıştır. Sekizgen kasnaklı Merzifon Kümbet Hatun Türbesi hariç kare planlı türbelerin hepsinde de kubbe gövde üzerine oturtulmuştur. Amasya Halkalı Dede Türbesi yamaca yaslandığından güney cephesi bir duvarla kapatılmıştır.

Altıgen prizma gövdeli türbeler:

Altıgen prizma gövdeli türbelerden Edirne Darülhadis Camii yanındaki türbe kubbe, Tire Rum Mehmet Paşa Türbesi ise külahla örtülüdür.

Erken Osmanlı baldaken türbelerinde cenazelik ve kaide az görülen bölümlerdir. Amasya Halkalı Dede Türbesi ve Bursa Umur Bey Türbesinin birer cenazeliği vardır. Ele aldığımız türbelerde dikkat çekici bir kaide biçimlenişi yoktur.

Bu tip yapıların bütün cepheleri biri birine benzemektedir. Aslında bir yanı kapalı Amasya Halkalı Dede Türbesi hariç baldaken türbelerin bütün cepheleri tamamen açık olmasına rağmen Amasya Şehzadeler Türbesinin sembolik bir kapısı olup diğer cepheler parmaklıkla kapatılmıştı. Tire Rum Mehmet Paşa Türbesi ve İznik Yakup Çelebi Türbesinde sonradan duvarla kapatılan kemer araları onarım sırasında açılmıştır.

⁵² E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, C.IV, İstanbul 1973 s. 860.

⁵³ Hakkı Önkol, *Tire Türbeleri*, Ankara 1991, s.84.

⁵⁴ VGM. Arşivi 35.16.01/8 no.lu dosya.

Erken Osmanlı baldaken türbelerinden kubbelilerin üst örtüleri tek cidarlıdır. Külahlılar ise içte kubbe, dışta külahlı olmak üzere çift cidarlıdır. Ancak Bursa Cariyeler Türbesi tek cidarlı olup külâh içten ve dıştan aynı şekilde görülür. Kare planlı kubbeli türbelerde, trompla geçilen Amasya Halkalı Dede Türbesi hariç; geçiş elemanı olarak pandantif kullanılmıştır Külahlı türbelerde ise Türk üçgeni ve baklava görülmektedir. Altıgen planlı iki türbeden birinde mukarnas, diğerinde sade bir geçiş vardır.

Malzeme olarak yöresine göre kesme taş, moloz taş, tuğla ve az miktarda devşirme taş kullanılmıştır. Bu malzemeler teker teker veya birlikte kullanılmıştır. Bursa Umur Bey Türbesi tuğla gövdelidir. Bursa Devlet Hatun Türbesi mermer kaplıdır. Bursa Cariyeler Türbesi ve İznik Sarı Saltuk Türbesinde tuğla hatıllar arasındaki taşların aralarına dikey tuğlalar konarak kasetlenmiştir. Bursa Cariyeler Türbesinin her cephesinde kemerlerin üstüne ve almasıık örgü aralarında kirpi saçakların kullanılması farklı bir uygulamadır. İznik Sarı Saltuk ve Yakup Çelebi türbeleri ile Gebze Malkoçoğlu Türbesi ve Bursa Ebe Hatun Türbesinin cephelerinde gövdenin üstü, Merzifon Kümbet Hatun Türbesinde gövde ve kasnak kirpi saçakla bitmektedir. Almasıık düzendeki Edirne Şehzadeler Türbesi sade bir taş silme ile, Bursa Devlet Hatun Türbesinin kubbe kasnağı ve gövdesi, Amasya Şehzadeler Türbesinin gövdesi yuvarlak profilli silme ile bitmektedir. Bursa Devlet Hatun ve Umur Bey Türbeleri kurşun, İznik Yakup Çelebi türbesi kiremit kaplıdır. Bazılarının üstü eskiden kurşun kaplıyken yakın zamanlarda yapılan onarımlarda kurşun taklidi beton mozaikle kaplanmıştır.

Baldaken türbeler süslemeye çok az yer verilmiş sade yapılarıdır. Esasen Osmanlı

mimarisinde lüzumsuz süslemelere yer verilmediğinden bu yapılarıdaki zarif biçimleniş ayrı bir süslemeyi gerektirmemiştir. Bu nedenle çini ve ahşapla yapılmış süslemeleri göremeyiz. Almasıık örgü düzenlemeleri, çeşitli silmeler başlıca süsleme öğeleridir. Bursa Devlet Hatun Türbesi mermer işçiliği, kubbe içindeki malakâri bitkisel süsleme, baklava ve helezoni dilimleri ile dikkat çeker. Tire Rum Mehmet Paşa Türbesinde tuğla ile yapılmış meander şeridi ve kufi yazı panoları önemli süsleme unsurudur. Bursa Umur Bey Türbesi mezar taşlarındaki yazılar ayrıca hat sanatı yönüyle de önem kazanmaktadır.

Gebze Malkoçoğlu ve Amasya Şehzadeler Türbesi yapım kitabelerine, Bursa Devlet Hatun ve Umur bey Türbeleri mezar taşı kitabelerine göre, Edirne Şehzadeler Türbesi ve Tire Rum Mehmet Paşa Türbesini yandaki camilerin kitabelerine göre tarihlıyoruz. İznik Yakup Çelebi ve Sarı Saltuk Türbeleri, Bursa Ebe Hatun ve Saraylılar Türbeleri ile Merzifon Kümbet Hatun Türbesi kitabesi olmadığından tarihi kaynaklar ve mimari üsluplarına göre tarihlenir.

Erken Osmanlı baldaken türbelerinden Gebze Malkoçoğlu Türbesini Mastarios Stefanos isimli bir ustanın yaptığını kitabesinden öğreniyoruz. Bursa Devlet Hatun Türbesini İvaz Paşanın yaptığını sanıyoruz.

Ele aldığımız türbelerin altısı kadınlara, altısı erkeklere aittir. Yine bunların altısı Osmanlı hanedanı, üçü devlet adamları ve diğer üç tanesi halk için önemli kişiler için yapılmıştır.

Erken Osmanlı baldaken türbeleri Osmanlı türbe mimarisinin gerçekten zarif ve güzel örneklerini teşkil ederler. Sonraki devirlerde de yine aynı olgunlukla yapılmış uygulamalarla bu gelenek günümüzde tercih edilen türbe biçimi olmaya devam etmektedir.

Resim: 1 Mılas Gümüşkesen anıt mezarı. (B. Erat)

Resim: 2 Gebze Malkaçoğlu Mehmet Bey Türbesi. (V.G.M. Arşivi)

Resim: 3 Gebze Malkaçoğlu Mehmet Bey Türbesi. (V.G.M. Arşivi)

Resim: 4 Gebze Malkaçoğlu Mehmet Bey Türbesi.

Resim: 5 Bursa Devlet Hatun Türbesi. (V.G.M. Arşivi)

Resim: 6 Bursa Devlet Hatun Türbesi.

Resim: 7 Bursa Saraylılar (Cariyeler) Türbesi.

Resim: 8 Bursa Saraylılar (Cariyeler) Türbesi.

Resim: 9 Bursa Ebe Hatun Türbesi.

Resim: 10 Bursa Umurbey Türbesi.

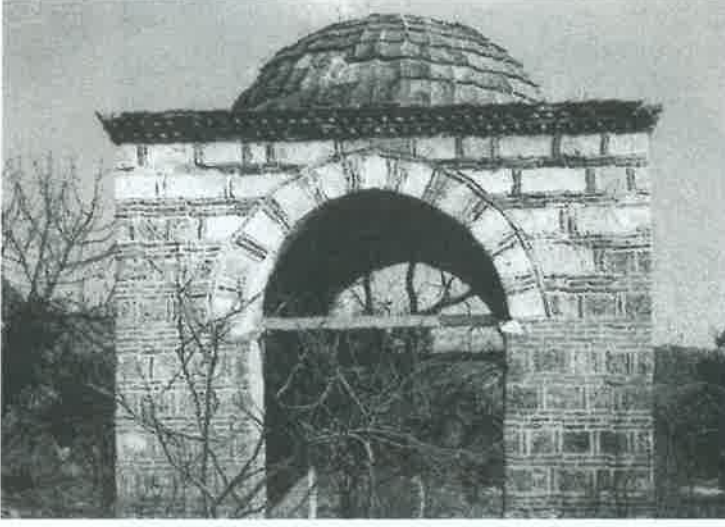
Resim: 11 Bursa Umurbey Türbesi Mesartaşı. (V.G.M. Arşivi)

Resim:12 İznik Yakup Çelebi Türbesi.

Resim:13 İznik Sarısaltuk Türbesi. (A.S.Ülgen'den)

Resim:14 İznik Sarısaltuk Türbesi.

Resim:15 Amasya Şehzadeler Türbesi. (V.G.M. Arşivi)

Resim:16 Amasya Halkalı Dede Türbesi.

Resim:18 Edirne Darülhadis Türbesi.

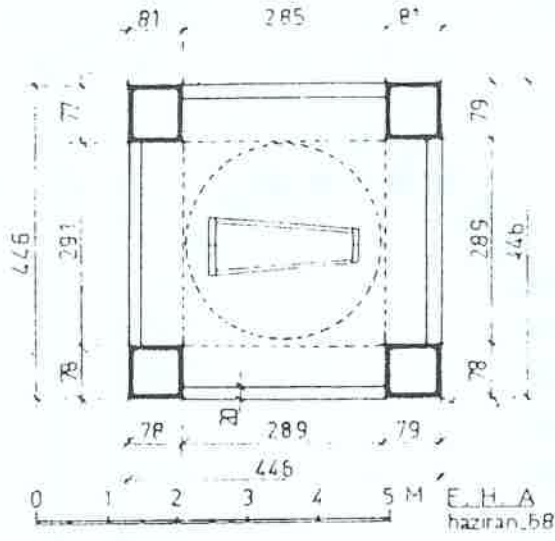
Resim:17 Merzifon Kümbet Hatun Türbesi.

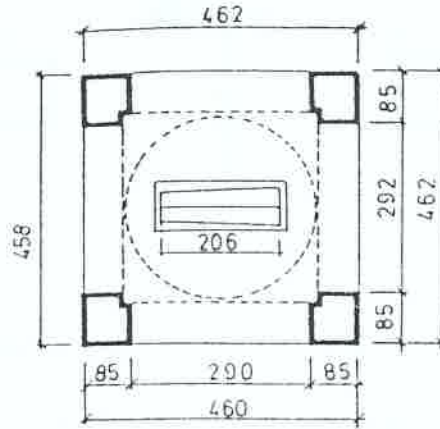
Resim:19 Tire Rum Mehmetpaşa Türbesi. (V.G.M. Arşivi)

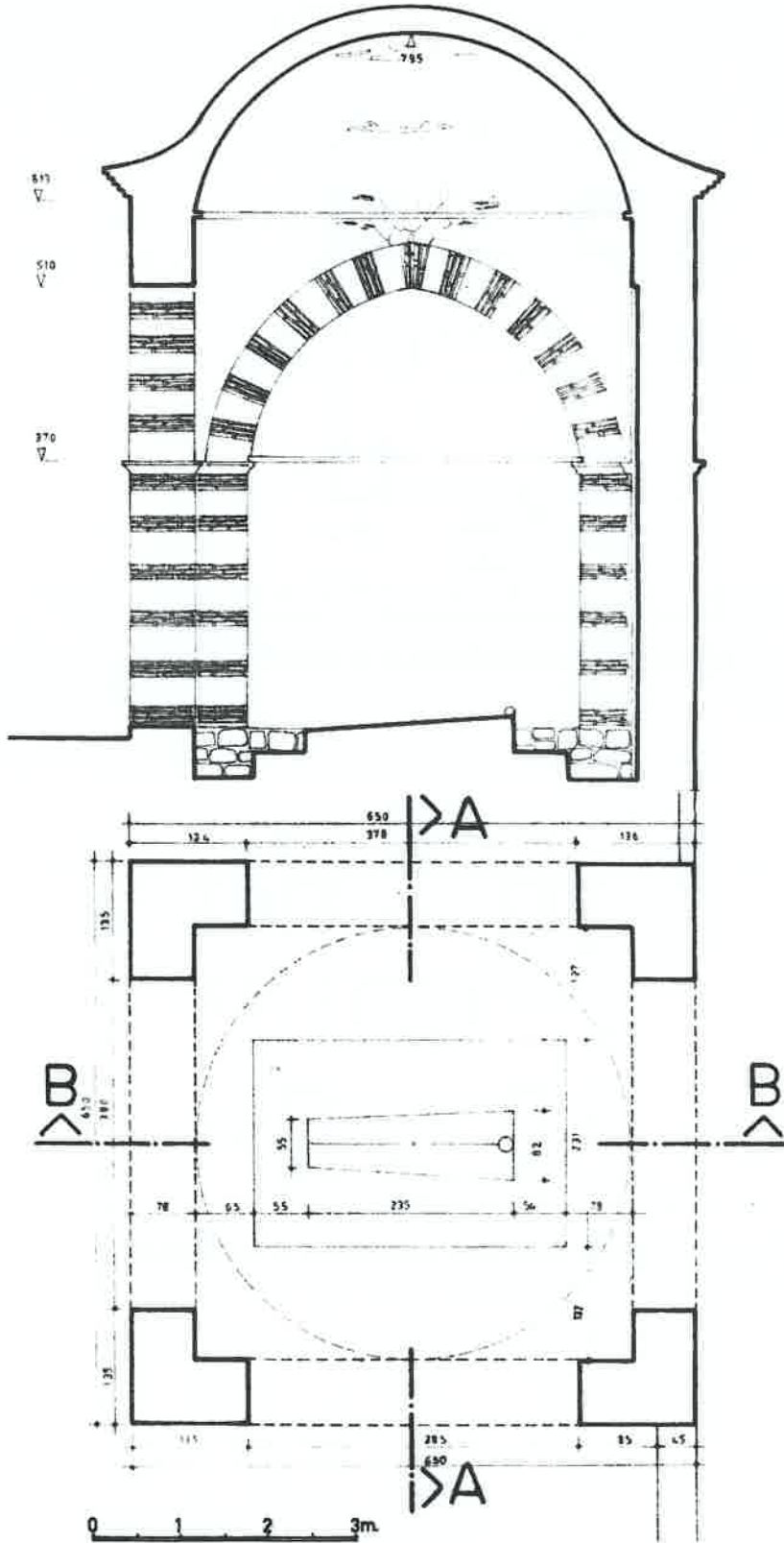
Resim:20 Tire Rum Mehmetpaşa Türbesi.

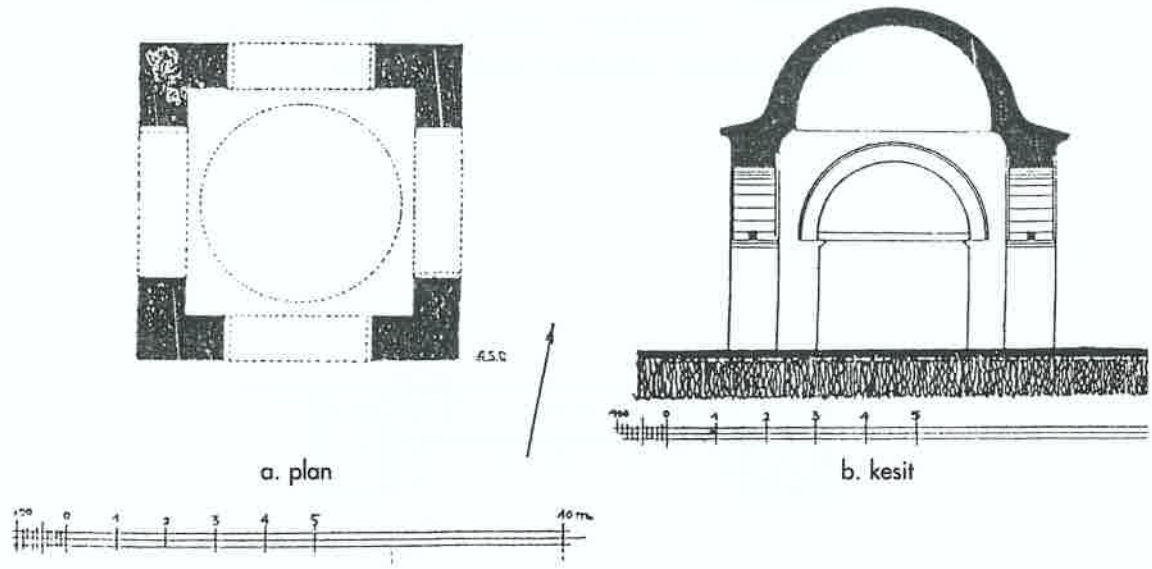
Şekil 6: Bursa, Ebe Hatun Türbesi (E. H. Ayverdi'den)

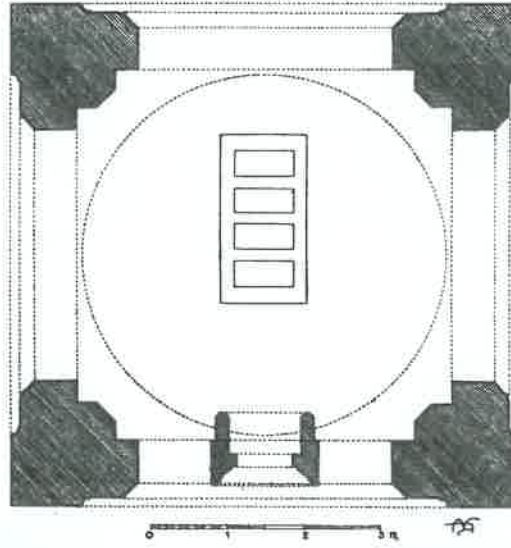
Şekil 7: Bursa, Umur Bey Türbesi (E. H. Ayverdi'den)

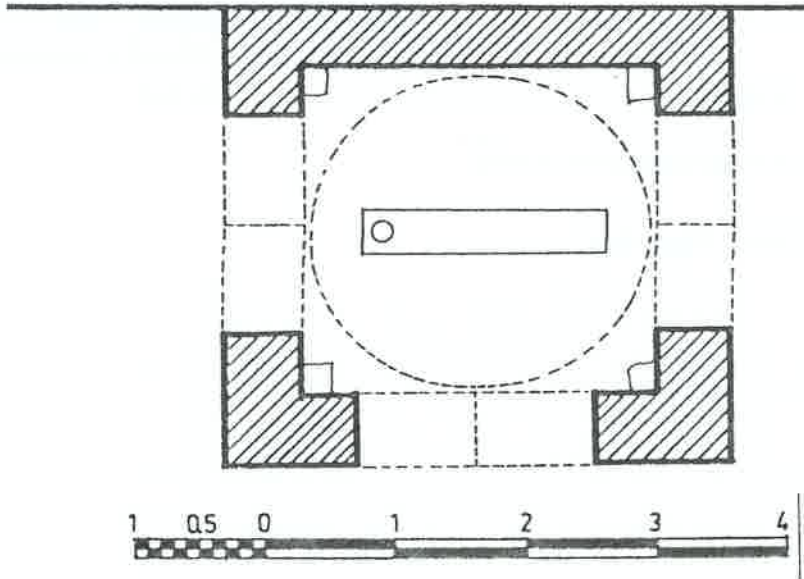
Şekil 8 : İznik Yakup Çelebi Türbesi (VGMA'dan)

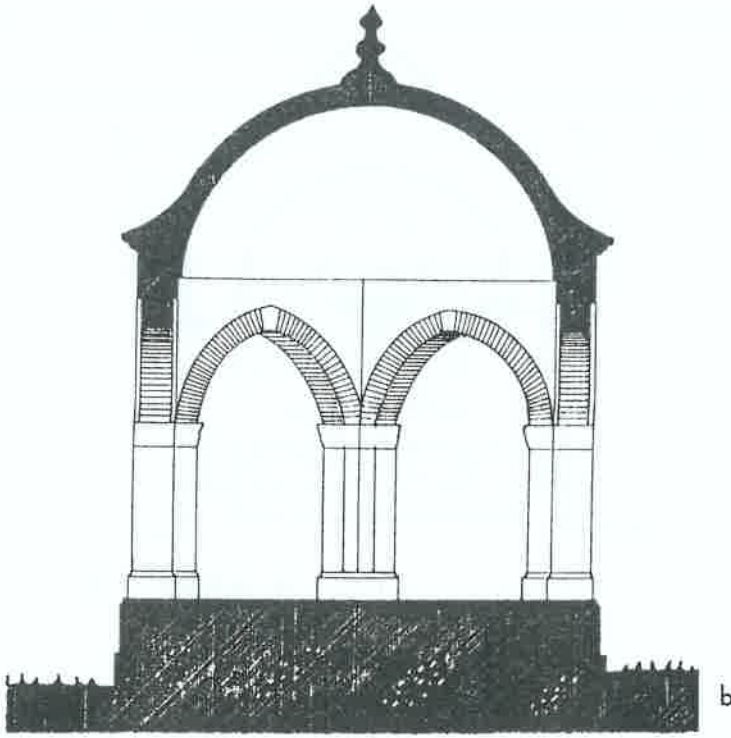
Şekil: 9 İznik, Sarı Saltık Türbesi (Ülgen'den)

Şekil 10: Amasya, Şehzadeler Türbesi (Gabriel'den)

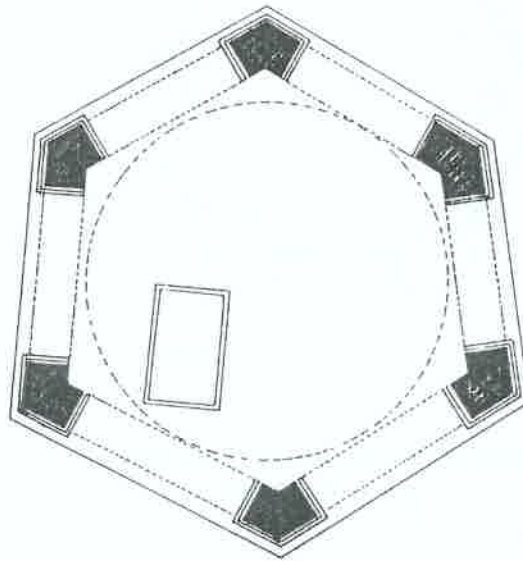

Şekil 11 Amasya, Halkalı Dede Türbesi (H. Binler'den)

Şek. 12

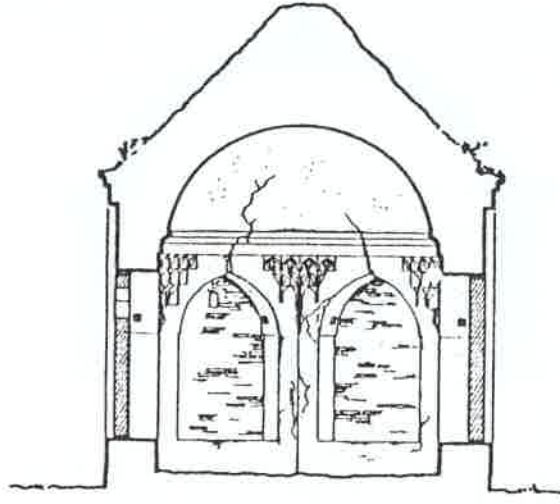
KESİT

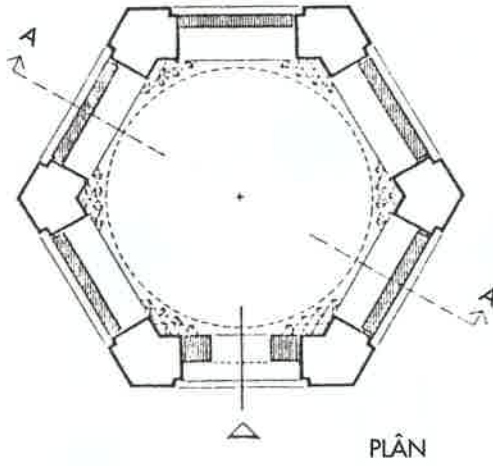
PLAN

Şekil: 13 Edirne, Darülhadis Camii Türbesi (H. Akmaydalı'dan).

A - A KESİTİ b

PLÂN

a

Şekil 14: Tire, Rum Mehmed Paşa Türbesi
(O. C. Tuncer'den).